

EKSİLTİM (ELLIPSIS) VE TÜRKÇEDE EKSİLTİM TÜRLERİ

Gürkan GÜMÜŞATAM*

ÖZET

Bu makale, eksiltim ve eksiltimin Türkçedeki görünüşleri üzerine hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı genel olarak dilde, özeldeyse Türkçede eksiltimin gerçekleşme nedenlerini ve biçimlerini göstermektir. Bu doğrultuda, öncelikle eksiltim terimi ele alınmış ve gramerlerdeki isimlendirmeler üzerinde durulmuştur. Ardından eksiltim neden olan en az çaba yasası tanıtılmıştır. Makalenin devam eden bölümünde konuşma ve yazı dilindeki eksiltim örnekleri değerlendirilmiştir. Sözcük ve eklerdeki eksiltim çeşitleri, söz dizimi düzlemindeki eksiltim, makalenin ilerleyen bölümlerindeki inceleme kısımlarıdır. Elektronik ortamdaki yazılı iletişim şekillerinde başvurulan eksiltimler de incelemeye alınarak konunun farklı bir boyutuna parmak basılmıştır. Neticede eksiltimin, en küçükten en büyük yapıya kadar anlam üzerinde etki etmeyen, dilde tasarrufu esas alan bir gelişme olduğuna işaret edilmiştir. Eksiltim, dil bilgisi ve dil bilimi kaynaklarında değişik adlar altında işlenmiştir. Çalışmada, dilciler tarafından kullanılan diğer terimlere de işaret edilmiş ve bu incelemede 'eksiltim' adı tercih edilmiştir.

En az çaba yasası, ses düzeyinde başlar metin boyutuna kadar ilerler. O açıdan eksiltimin tek bir türünden bahsetmek mümkün değildir. Birçok ayrı eksiltim çeşiti vardır. Kelime düzeyinde ses düşmeleri, eklerin konuşmada söylenmemesi şeklinde karşımıza çıkar. Bu dil olayı cümlede kelime veya kelime gruplarının eksiltimiyle neticelenir. Edebî metinlerde eksiltim bir söz sanatı olarak uygulanır. Amaç, anlatıyı gereksiz unsurlardan ayıklamak, onu daha etkili duruma sokmaktır. Sonuçta, genele bakarak tüm eksiltim örneklerinde ortak noktanın dilde tutumluluk olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Eksiltim, ses düşmesi, çekim ekleri, eksiltimi cümle, en az çaba yasası...

ELLIPSIS AND ELLIPSIS TYPES IN TURKISH

ABSTRACT

This article was prepared on the types of the ellipse and the ellipse in Turkish. The aim of this study languages in general, in particular the causes and forms of realization of the ellipse to show the Turkish. For this purpose, the term was introduced ellipse, were the names of the

---

* Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, FEF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: gurkan.gumusatam@emu.edu.tr

grammar books. Then, the law of least effort, which caused to be introduced to ellipsis. Examples of spoken and written language of the ellipsis is considered in the next section of the article. Types of words and suffix ellipsis, the ellipsis in syntax, parts of the review later in the article. Internet correspondence ellipses were also investigated. Understanding the ellipsis ultimately shown to have no effect. Ellipsis communication made to frugality. Ellipsis, grammar and linguistics sources were examined under different names. In this study, other names have also been introduced, the ellipsis's name was preferred.

Begins to sound at the level of the law of least effort, moves up to the size of the text. Therefore, not only kind of ellipsis. Many ellipsis type. Word sound dips, appears in the form of suffixes to be told. The sentence ends with a word or a reduction. Ellipsis, as the art of texts is a promise. The aim is short and effective expression. As a result, ellipsis, saving of effort languages.

Key Words: Ellipsis, disappearance, suffix, elliptique clause, least effort...

1. GİRİŞ

Bu inceleme eksiltim (ellipsis) olarak bilinen dil olayı üzerine yapılmıştır. Genel olarak dilde, özelden Türkçede eksiltimin ses, sözcük, ekleşme, cümle ve metin boyutundaki türleri; bilişim dilindeki yeri incelemenin konusunu oluşturmaktadır.

Eksiltimin konu edildiği çalışmalarda yaygın örnekler genellikle sözcük düzeyinde kalmaktadır. Oysa eksiltimin en az çaba yasasına uygun olarak sestene kadar giden çok farklı çeşitleri vardır. Öte taraftan, eksiltim uğrayan örneklerin bir bölümü yalnızca konuşma dilinde kalmaktadır. O yüzden konuşma ve yazı dilindeki eksiltimlerin de ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bundan hareketle eksiltim türlerini belirleyerek Türkçede gerçekleşme yollarını tanıtmak makalenin başlıca amacıdır.

1.1. Eksiltim (Ellipsis)

Türkçede değişik şekillerde gerçekleşen eksiltim, eski kaynaklarda *hazf (hazf u takdir)*¹; günümüzde *eksiltim*², *eksilti*³, *düşüm veya düşürme*⁴, *elips* gibi adlarla anılır.

Eksiltim dilciler tarafından değişik şekillerde tanımlanmış, farklı noktaları üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili tanımlamalar içinden en doyurucuları ise, Zülfikar ve Korkmaz'a aittir. Zülfikar eksiltimi, anlatımda kolaylık sağlamak üzere bir ekin, kelimenin, bir kelime grubunun veya bir cümlenin bazı öğelerinin eksiltilerek kullanılması şeklinde tanımlar (2006: 649). Korkmaz'a göre ise, bu olayda, bazı ses veya kelimeler atılmış olduğu hâlde, anlamı aksatmayan kendine özgü bir dil biçimlenmesi, bir biçim bütünlüğü vardır (2003: 81).

¹ TDK (1948), *Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.

² Korkmaz, Zeynep (2003), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.

³ TDK, (1949), *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK; TDK (1974), *Yazın Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK; Hengirmen, Mehmet (1999), *Dilbilgi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Kitabevi; Vardar, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.

⁴ Üçok, Necip (1947), *Genel Dilbilim*, Ankara: DTCE; Uç, Tayyibe (1978), "Düşüm (Ellipsis) Olayı ve Türkçedeki Kimi Örnekler", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara: TDK, s. 259.

Korkmaz ve Zülfikar'ın açıklamalarından eksiltimin ses düzeyinden metne kadar geniş bir yelpazeyi kapsadığı anlaşılmaktadır. Oysa, eksiltimе değinen kaynakların bir bölümünde eksiltim, ekseri sözcük, kısmen de cümle düzeyinde düşünülmüştür. Eksiltim konusunu 'eksilti' maddesiyle açıklayan Türkçe Sözlük'e göre eksiltim: "Anlatıma kolaylık sağlamak üzere bir kelimedeki eklerin veya bir cümledeki kelimelerin azaltılarak kullanılması olayı"dır (TDK Komisyon 2005). Yapılan tanımlamadan ses düzeyindeki eksiltimlerin göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Benzer bir tanımlama yapan Hengirmen ise eksiltimi, cümle içinde ortaya çıkan bir dil olayı olarak değerlendirir. Hengirmen 'eksilti' adıyla bu dil olayını şöyle açıklar: "Bir yapı, genellikle de cümlelerde, görünmeyen ama anlaşılabilir sözcük değeriindeki öğelere yönelik görünüm." (1999: 155).

1.2. En Az Çaba Yasası

Eksiltim üzerinde duran kaynaklar, elipsin belli türleri üzerinde yoğunlaşmakla beraber, onun oluşum nedeni noktasında görüş birliğine varmıştır. Araştırmacıların uzlaşma noktası, eksiltimin *en az çaba yasası* (*least effort*) gereği oluştuğudur. Konuşma sırasında, mümkün mertebe en az düzeyde enerji harcamaya çalışılır. Buna *en az çaba yasası* denir (Eker 2003: 30). Eksiltimlerin temelde oluşum nedeni budur. *Dilde tutumluluk, dil ekonomisi* gibi isimlendirmelerle bu yasayı ele alan Doğan, söylenmek isteneni en kısa yoldan, gereksiz kullanımlardan kaçınarak vermenin esas olduğuna işaret eder. Böylece konuşan, dinleyeni gereksiz zihinsel çabalara sokmaktan alıkoymaktadır (Doğan 1994: 197).

En az çaba yasası dilin en küçük birimi olan sestene kadar uzanır. Başlangıç noktası söyleyişi kolaylaştırmak için seslerin düşürülmesidir. Eksiltimin ses düzeyinde başlayışına Korkmaz'ın *en az çaba yasası* için verdiği tanımlama da işaret eder. Korkmaz, en az çaba yasasını şöyle tarif etmektedir: "Konuşma sırasında zamandan ve emekten tasarruf ederek kolaylık sağlamak amacıyla ses düşmesi, ses benzeşmesi, ses ve hece kaynaşması gibi olaylara yol açan kural" (2003: 84). Buradaki tanımlamada Korkmaz, konuşma diline özgü kuralları betimlese de yazı diline aktarılmış eksiltim örnekleri vardır. Sözcükte, cümle ve metinde en az çaba yasasına bağlı olarak, eksiltimin gerçekleşme biçimleri de kendi içinde bazı değişiklikler arz eder.

Konuşma ve yazı dilinde ortaya çıkan eksiltim, sadece çağdaş Türkiye Türkçesine özgü değildir. Bu dil olayı Türkçenin tarihî lehçelerinde olmuş ve çağdaş lehçelerinde de devam etmektedir. XVII. yy.dan bu yana yazılı kaynaklar aracılığıyla gelişimi takip edilen Türkçede eksiltim tanımına uyan bulgulara rastlanmaktadır. Kullanılan yazı sistemlerinin dilin tüm seslerini ve dolayısıyla gelişmelerini yansıtmaya elverişsizliğine rağmen, Arap harfli harekeli eserlerden ses ve hece düşmeleri noktasında birtakım verilere ulaşmak mümkündür. Tarihî metinlerde belirlenen örneklerle bugünkü eksiltimler arasında paralellikler oluşu doğal bir gelişmenin devamına tanıktır.

Lan-Ya Tseng, eski gramer, sözlük ve eserlerde imlâdan yola çıkarak düşünme olaylarını belirlemeye çalışmıştır (2002: 14-22). Araştırmacının ulaştığı veriler Türkiye Türkçesiyle de örtüşme göstermektedir. Belirlenen benzerlikler Türkçenin geçmişten bugüne kadar devam eden tutumunu ortaya çıkarmıştır.

Türkçede eksiltim, değişik düzeylerde görüldüğünden bunları şu boyutları ile vermek yerinde olacaktır:

1.3. Konuşma Dilinde Kalan Eksiltim

Yöresel söyleyiş içerisinde, eksiltim örneklerine (*gelin + apla > genapla* vb.) ulaşmak mümkündür. Fakat ölçünlü dildeki (konuşma ve yazı dilinde) eksiltimler de göz ardı edilmemelidir. Konuşma dilinde, diksiyon kuralları dâhilinde, ses yasalarına bağlı veya ruhsal nedenlerle gerçekleşen düşmelerin kendi içinde ele alınıp incelenmesi gerekmektedir. Şahıs adlarının konuşma dilinde eksiltim yoluyla kullanılması konunun güzel örneklerindedir. Sevgi, yakınlık, acıma gibi

duyguların ifadesi içinde şahıs adlarının eksiltimi (*Fatoş > Fato, Şebnen > Şebo, Mahmut > Maho, İbrahim > İbo*) konuşma dilindeki eksiltimin birinci boyutudur. Yine söyleyiş güçlüğü gibi nedenlerle kelimelerin kısaltılarak (*ağabeyi > âbî vb.*) söylenmesi de konuşma diline özgü eksiltimin bir ikinci boyutunu oluşturmaktadır. Zamanla benimsenmiş kimi kelimelerdeki eksiltim biçimleri ise, özgün biçimin önüne geçtiğinden (*karındaş > kardeş; giyesi > giysi, postahane > postane*) yazı diline aktarılmıştır.

1.4. Yazı Diline Yansıtılan Eksiltim

Eksiltimin başlangıç noktası konuşma dilidir. Konuşma dilindeki eksiltimler, zamanla genelleşip yazı diline de yansıtılır (Uç 1978: 259). Yazı diline yansıtılan eksiltim örnekleri klasik gramerlerin de konusudur. Birtakım ses düşmeleri ve eksiltili cümlelerin değerlendirildiği bölümler, aslen gramerlerin eksiltim konusuna değindiği kısımlardır. Gramerlerde ünlü düşmeleri içinde değerlendirilen örnekler (*gönül + -ü > gönlü vb.*); Doğu kökenli kelimelerin sonundaki çift ünsüzün teke indirildiği yapılar (Ar. *redd > ret vb.*) genelde yazı diline de yansıtılmış eksiltimlerdir. Diğer yandan kısaltılarak kullanımı yaygınlaşan ‘*akümülatör > akü, otomobil > oto, fotoğraf > foto, daktilograf > daktilo*’ gibi örnekler de sözcük bilgisinin konusu içindeki eksiltimlerdir. Bunlar yazı diline aktarılır.

2. Türkçede Gerçekleşme Yerlerine ve Şekillerine Göre Eksiltim

Eksiltimin meydana gelmesi en az çaba yasasına bağlıdır. Türkçede eksiltim türlerini anlayabilmek için en az çaba yasasının işleme yollarını irdelemek gerekir. Konuyla ilgili olarak Aydın, en az çaba yasasının işleme biçimlerini yedi başlıkta sıralamıştır. Aydın’ın yaptığı sıralama şöyledir: 1. Gereksiz *tekrarlardan kaçınma (sıfır tekrar – eksik tekrar)*; 2. *Sözcük yerine ek kullanımı*; 3. *Ek düşümü*; 4. *Tanımlı birimler kullanma*; 5. *Dil dışı göndermeler*; 6. *Deyimler, atasözleri*; 7. *Ses olayları* (Aydın 2011: 2).

Sıralamada, eksiltim türlerinin oluşumuyla ilgili olanlar bir, iki, üç ve yedinci maddelerde toplanmıştır. İlk iki madde cümle düzeyindeki eksiltimlerle ilgili olup yazı diline de yansıtılmaktadır. Üç ve yedinci maddelerse sözcükle ilgilidir.

2.1. Sözcüklerde Gerçekleşen Eksiltim

Sözcük düzeyindeki eksiltimlerde temel amaç söyleyişi kolaylaştırmaktır. Söyleyiş sırasında sözcüğün bir ses, hece veya çekime giren eki/ eleri bu doğrultuda söylenmemektedir. Bazen de bu dil olayı, sözcüğün bir parçasının söylenmemesi şeklinde sonuçlanmıştır.

2.1.1. Ses ve Hece Düzeyinde Eksiltim

Sözcük düzeyinde görülen eksiltimlerin ilki seslerle ilgilidir. Genellikle bu eksiltimler dil bilgisi kitaplarının ses bilgisi bölümünde ele alınır, ses düşmelerinin gerçekleşme şekilleri sıralanır. Türkçede ses düşmelerinin en az çaba yasası ile ilişkisi ve örneklerin eksiltim tanımına uyması, onların bu noktada değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Türkçede ses düşmelerinin birçok farklı şekli vardır. Ancak ortak noktaları söyleyişi kolaylaştırmaktır. Söyleyiş ve vurgu arasındaki ilgi, bu doğrultuda dikkate alınmalıdır. Kelime vurgusu sonda bulunan söz, ünlüyle başlayan bir ek aldığı anda, vurgusu eke kayar. İç hecedeki ünlü düşer ve hece yutumu gerçekleşir. Böylece söyleyiş kolaylaşır: *burun + u > burnu, göğüs + ü > göğsü, oyun + a > oyna-, oğul + an > oğlan, kavuş + ak > kavşak...*

Ünlüyle başlayan *olmak, etmek, eylemek* yardımcı fiilleri, *sabır, emir, kayıt* gibi kelimelerle birlikte kullanıldığında bir ulama yaşanır. Ulama sonucunda *sab-ret-mek, seb-rey-le-mek, sab-ro-lun-mak, em-ret-mek, em-ro-lun-mak, kay-de-dil-mek, kay-do-lun-mak* biçiminde hece sisteminde

değişiklik meydana gelir. Sonuçta düşen bir sesle kelimenin hece sayısı azalmış ve söyleyiş kolaylaştırılmıştır.

Yeni bir kavramı karşılamak üzere, ünlüyle biten sözcüğe ünlüyle başlayan başka sözcük getirilerek birleşik isimler oluşturulur. Bu sırada birtakım sesler düşürülür, iki sözcüğün kaynaşması (*ne asıl > nasıl, kahve altı > kahvaltı, ne için > niçin, pazar ertesi > pazartesi*) sağlanır.

Kök üzerine getirilen ekler (k – k) nedeniyle kakafoni oluşursa bu seslerden biri (*ufak + rak > ufarak, çocuk + cuk > çocukcuk, küçük + cük > küçücük*) düşürülür (Eker 2003: 240).

Sözcük sonunda aynı ünsüz çifti bulunmaz. O yüzden alıntı kelimelerde, bu seslerden biri düşürülerek telaffuz kolaylaştırılır. Bununla beraber, ilgili sözcükler ünlüyle başlayan ek aldıklarında (*redd > ret, afv > af, hiss > his = reddetmek, affetmek, hissetmek*) ünsüz çifti yeniden ortaya çıkar.

Genellikle /r/ - /l/ gibi akıcı seslerle kapanan kelimeler, söyleyişte eksiltim (*değil mi > di mi, bir > bi*) uğrarlar (Tseng 2002: 77).

Koku, sızı, yumurta vb. gibi birkaç ad /-lA/ ekiyle filleştirilirken vurgunun yeri değiştiği için (*kokulamak > koklamak, sızılmak > sızlamak, yumurtalamak > yumurtlamak, ilerilemek > ilerlemek...*) sonlarındaki ünlüler düşürülür (Gencan 2007: 69).

Sarı sıfatından /-er/ ekiyle eylem türetilirken, ikinci ünlü (*sarı ermek > sararmak; karar- vb.*) düşülür (Gencan 2007: 69).

Rast, üst, ast vb. sözcüklerle kurulan birleşiklerde son ses /-t/ düşürülür. Böylece son seste çift ünsüzü söyleme güçlüğü giderilir. Bunların bir bölümü yazı diline de yansır [*rastgele > rasgele, üstteğmen > üsteğmen (yazı dilinde); astsubay > assubay* (sadece konuşmada)] kullanılır (Gencan 2007: 69):

2.1.2. Ek Düzeyinde Eksiltim

Eklerin eksiltimi genellikle konuşma dilinde meydana gelir. Amaç söyleyişi kolaylaştırmak, daha az enerji harcamaktır. O nedenle konuşmada bir parçası veya tümü düşürülen ekin, gramer görevi kelimeye korunmuştur.

Cümlede anlamı aksatmayacak biçimde bir kelimenin kullanılmaması, çok kez hem okuyucunun hem de dinleyicinin dikkatini çekmez. Okuyucu dil bilgisi açısından eksik olan bir ögenin yokluğunu yazıda pek fark etmez (Zülfikar 2006: 649). Ancak ekler düzeyindeki eksiltim, konuşmada mazur görülse de, yazıda kabul bulmamaktadır. Konuşma sırasında en az çaba yasasına uygun olarak birtakım eklerin düşürülebildiği diksiyon üzerine yazılan kitaplarda ele alınır. Ancak bunların yazı diline aktarılmasının yanlışlığına da işaret edilir. Görülüyor ki eksiltim diye adlandırılan bu dil olayında, eksiklik bir ek de olabilir. Peki, konuşma dilinde eklerin düşürülme nedeni nedir? Bu sorunun cevabı kullanım sıklığıdır. Kullanım sıklığı olan çekim ekleri, ses yasaları çerçevesinde söylenmeyebilir. Ancak, söylenmeyen bu ekler anlamda doğrudan bir etki veya eksiklik yaratmaz.

Dildeki birtakım değişmelere dilciler gerekçe olarak kullanım sıklığını gösterirler. Türkçede kullanım sıklığı açısından en başta gelen eklerdir. Özellikle de çekim eklerinin eklemeli dillerde, cümleyi kurmaları, onların işlevselliğini ve sıklığını sağlamaktadır. Dolayısıyla eksiltim (elips) önce çekim eklerinde aranmalıdır. Eksiltim için olan eklerin bir bölümü şöyledir:

Şimdiki zaman –(I)yor/ –(U)yor ekinde: Konuşma dilinde son ses –r’yi yitiren ekin geçirdiği bu ses olayı yazı diline yansıtılmamaktadır:

Turkish Studies

1. TŞ: <i>geliyorum</i> > <i>geliyom</i>	1. ÇŞ: <i>geliyoruz</i> > <i>geliyoz</i>
2. TŞ: <i>geliyorsun</i> > <i>geliyosun</i>	2. ÇŞ: <i>geliyorsunuz</i> > <i>geliyonuz/ geliyosunuz</i>
3. TŞ: <i>geliyor</i> > <i>geliyo</i>	3. ÇŞ: <i>geliyor(lar)</i> > <i>geliyo(lar)</i>

Gelecek zaman –AcAk ekinde: Bu ekte şimdiki zaman ekinden farklı olarak başta veya sonda [A- > Ø (-AcAk > -cAk)] ses düşmesi gerçekleşir. Eksiltim sadece konuşma dilinde kalır:

1. TŞ: <i>geleceğim</i> > <i>gelcem</i>	1. ÇŞ: <i>geleceğiz</i> > <i>gelicez</i> > <i>gelcez</i>
2. TŞ: <i>geleceksin</i> > <i>gelcen</i>	2. ÇŞ: <i>geleceksiniz</i> > <i>gelceniz</i>
3. TŞ: <i>gelecek</i> > <i>gelcek</i>	3. ÇŞ: <i>gelecek</i> > <i>gelcek(ler)</i>

Birinci tekil (-AyIm) ve birinci çoğul (-Allm) kişi emir/ istek eklerinde: Üstte verilen gelecek ve şimdiki zaman eklerindeki kadar yaygın bir kullanıma rastlanılmasa da birinci kişi emir/ istek eklerinde eksiltim yaşanır:

<i>diyeyim</i> > <i>diyim</i>	<i>diyelim</i> > <i>diylim</i>
<i>yiyeim</i> > <i>yiylim</i>	<i>yiyeim</i> > <i>yiylim</i>

Şahıs zamiri kökenli kişi eklerinde: Şimdiki zaman ve gelecek zaman gibi eklerde yaşanan eksiltim bu ekler üzerine getirilen şahıs zamiri kökenli kişi [1. tekil kişi –Im/ -Um (-m), 2. tekil kişi –sIn/ -sUn (-n), 1. çoğul kişi –Iz/ -Uz (-z), 2. tekil kişi –sInIz/ -sUnUz (-nIz/ -nUz)] eklerinde de yaşanır⁵.

İlgi hâli [-(n)In/ -(n)Un] ekinde: Şahıs zamirleri üzerlerine ‘ile’ ilgecini almak için ilgi hâli ekine ihtiyaç duyar. İle ilgeci bu kullanımda *benimle, seninle, onunla, bizimle, sizinle, kiminle, bununla, şununla, onunla* örneklerinde olduğu gibi, yazıda ve söyleyişte ekleşir. Bu özelliğinden dolayı öteki ilgeçlerden ayrılır. Bu durum ‘ile’ nin ünlüyle başlamasından kaynaklanır (Zülfikar 2006: 649). Buna karşın, *benimle, seninle, onunla, bizimle, sizinle, kiminle* yerine son yıllarda, konuşmada *benle, senle, onla, bizle, sizle, kimle* biçimleri kullanılmaya başlamış, ilgi hâli ekine duyulan ihtiyaç telaffuzda ortadan kalkmıştır. Gramerce duyulan ihtiyaç ses bakımından aynı ihtiyacı yaratmadığından bir eksiltim meydana getirmiştir.

Birinci çoğul şahıs iyelik eki (–(I)mız/–(U)muz) ekinde: Sonu ünsüzle biten sözcüklere birinci çoğul şahıs eki getirilirken kaynaştırma ünlüsünden yararlanılır. Ancak, konuşma dilinde bu ses düşürülür: *örneklerimiz* > *örneklerimiz*, *kitaplarımız* > *kitaplarımız*, *fikirlerimiz* > *fikirlerimiz*...

Yön gösterme (-rA) ve (-rI/ -rU) eklerinde: Konuşmada yön gösterme ekleriyle çekimlenen *bu, şu, o* (bura, şura, ora) bulunma veya çıkma durumu eklerini aldığı anda, üzerindeki yön gösterme ekinin son sesi düşer. Ancak düşme yazı diline aktarılmaz: *burada* > *burda*, *şurada* > *şurda*, *orada* > *orda*⁶...

Yön gösterme ekiyle çekimlenen kelimeye üçüncü şahıs iyelik eki getirildiğinde, yine eksiltime gidilir: *içerisi* > *içersi*, *yukarısı* > *yukarsı*, *ileride* > *ilerde*...

Üçüncü şahıs iyelik eklerinde: Üçüncü şahıs iyelik ekiyle çekime giren sözcük, iyelik ekinin ardından hâl ekleriyle çekimlenirse telaffuzda söyleyişi kolaylaştırmak için eksiltime gidilir. Buradaki düşümde iyelik ekindeki vurgunun son sese kayması da etkili olur: *hayallerini* > *hayallerni*, *renklerini* > *renklerni*, *gözlerini* > *gözlerni*, *çocuğunu* > *çocuğnu*...

⁵ Örnekleri için bk. Şimdiki ve gelecek zaman eklerinin çekiminde eksiltim.

⁶ Bu örneklerin *bu ara, şu ara, o ara* biçimlerinden eksiltim yoluyla meydana geldiği de düşünülmektedir.

Şimdiye değin sıralanan örneklerin genellikle yazı diline aktarılmadığı dile getirilmiştir. İşaret edilen noktalardan biri ise, düşürülen ekin işlevini koruduğuydu. Ancak, eklerin eksiltiminde yazı diline aktarılabilen örnekler göz ardı edilmemelidir. İşlevce aynı olan eklerin üst üste geldiği durumlarda, gereksiz tekrardan kaçmak amacıyla eklerden biri düşürülür (Aydın 2011: 4). Örneğin, 'Türk dili ders kitabı' tamlamasında 'kitap' iki iyelik ekini teke indirgeyerek almıştır. Kelime üzerine gelecek iki iyelik eki (I. ders kitabı + II. Türk dilinin kitab-ı-sı) dil tarafından kabul görmeyeceği için, eksiltim yapılmaktadır.

Sayılan eklerden ayrı, önceleri bir sözcükken eksiltiye uğrayıp eklenen, buna karşın eski görevini koruyan yapılar da vardır. Bunu Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Ekleri* adlı çalışmasında şöyle açıklar: "Türkçedeki eklerin önemli bir kısmı, sözcüklerin ekleşmesiyle meydana gelmiştir. Bu tür olaylar, günümüzde de gözlerimizin önünde oluşmaktadır... Ek eylemin 'idi, ise, imiş' çekimleri 'i-' kökünü kaybederek 'kalır idi' sözcükleri, 'kalır-dı', 'kalır ise' sözcükleri, 'kalır-sa', 'kalır imiş' sözcükleri de 'kalır-mış' biçimine dönüşerek iki sözcükten birinin ekleşmesiyle tek bir biçime çevrilmiştir. Kuşkusuz, eklenen sözcükler, görevlerini sürdürmüşler, taşıdıkları kavramları birleştikleri sözcüklere katmışlar, aktarmışlardır..." (Hatiboğlu 1981: 7-8).

2.1.3. Sözcük Parçalarında Eksiltim

En az çaba kuralına bağlı olarak, kelimeyi meydana getiren herhangi bir bölüm düşürülebilmektedir: *stadyum* > *stat*, *akümülatör* > *akü*, *fotoğraf* > *foto*, *otomobil* > *oto*, *daktilograf* > *daktilo*...

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, bu tür eksiltimler yabancı sözcüklerde yaşanmaktadır. Yabancı dil bilmeyen ana dili konuşurunun, yabancı dillerin etkisine kapalı olması, söyleyişte Türkçenin bilinçaltı yasalarını ön plana çıkarmıştır (Eker 2003: 30). Böylelikle söyleyişi kolaylaştırmak, Türkçe söyleyişe yaklaşmak için, ilgili kelimelerin bir bölümü düşürülmüştür.

Türkçede birleşik kelimelerin oluşumunda benzer nedenlerle eksiltime gidilir. Birleşik kelimelerde (ve kelime gruplarında), eksilti söz konusu olunca, genellikle ikinci ögenin tümü ya da bir bölümü düşürülür ve birinci ögenin kullanımı yaygınlık kazanır. Birleşik kelimelerin kuruluş yapıları da kelime gruplarına dayandığı için, eksiltim tipi ve mantığı açısından, kelime grupları ile birleşik kelimeler arasında bir fark yoktur (Özmen 1996: 71): *hastahane* > *hastane*, *postahane* > *postane* > *posta**, *kahvehane* > *kahve*...

Türkçede yeni sözcük yapma yollarından biri 'karma' (blends) olarak isimlendirilmektedir. Karma yoluyla sözcük yapımında, bir tür eksiltim söz konusudur. Çünkü bu yöntemde sözcük yapılırken kelimelerin heceleri ya da parçaları bir araya getirilmektedir (Eker 2003: 326). Başka deyişle sözcüklerde eksiltime gidilmektedir. Bilişim ve bilgisayar terimleri üretmek için TDK tarafından yürütülen çalışmalarda bu yöntemden yararlanıldığı, önerilen terimlerden de anlaşılmaktadır. TDK tarafından elektronik mektup için 'elmek', belgegeçer için önerilen 'belgeç' konuyla ilgili örneklerdendir. Askerî terimlerden 'albay' (< alay + bay), 'tümgeneral' (< tümen + general), 'orgeneral' (< ordu general) de benzer şekilde oluşturulmuştur (Eker 2003: 326).

Bütünü bir parçayla anlatma, bütünü çağrıştıracak yakın bir unsuru verme, anlam biliminde *ad aktarması* olarak isimlendirilir. Günlük konuşmalarda çoğu kez sözü kestirme yoldan ifade edebilmek için bu yöntemden yararlanır. Böylece eksiltim sırasında anlam biliminin prensiplerinden faydalanılır: *kaşarlı tost* > *kaşarlı*, *ayşe kadın fasulyesi* > *ayşekadın*, *kolonya suyu* > *kolonya*, *düdüklü tencere* > *düdüklü* (Uç 1978: 260-262).

Parça bütün ilişkisiyle eksiltime gidilen yerler arasında reklam panoları, tabela ve levhalar da bulunur. Genellikle tabelalar üzerindeki bilgiler eksiltimli şekilde düzenlenir. Örneğin, otopark veya binaların 'Giriş'-'Çıkış' levhaları 'Giriş Kapısı'-'Çıkış Kapısı' biçimlerinden, otobüs ve

Turkish Studies

dolmuşların camına asılan ‘Abidinpaşa’, ‘Kolej’, ‘Beşevler’ levhaları ise, ‘Abidinpaşa Servisi’, ‘Kolej Servisi’, ‘Beşevler Servisi’ biçimlerinden eksiltim yoluyla oluşturulmuştur. Kitabevlerinde, raflar üzerine asılan ‘Dil’, ‘Edebiyat’, ‘Tarih’ levhaları, marketlerdeki reyonları gösteren ‘Bakliyat’, ‘Meşrubat’, ‘Donmuş Gıda’ vb. levhaları yine parçanın verilip bütünü anlatılmaya çalışıldığı örneklerdir. Mağazaların vitinlerine yazılan ‘İndirim’ ibaresi, *bu iş yerindeki ürünler indirimli satılmaya başlamıştır* biçiminde algılanmaktadır.

2.2. Söz Dizimi Düzeyinde Eksiltim

Söz dizimi biri küçük, diğeri de büyük iki dizim ilişkisini inceler. Bunlardan ilki yargısız birlikler olan kelime grupları, ikincisiyse yargılı birimler olan cümledir. İncelemeye konu olan eksiltim, kelime grupları ve cümlede ayrı ayrı yollardan gerçekleşir.

2.2.1. Kelime Gruplarında Eksiltim

Kelime gruplarında eksiltim, takısız ad tamlaması sorununun içinde gizlidir. Türkçede esas itibarıyla iki çeşit ad tamlaması bulunur. Bu tamlama çeşidine Tahir Nejat Gencan ‘Üçüncü Türklü Ad Takımı (Takısız tümleme ‘takısız tamlama’)’ adıyla (Gencan 2007: 201), bir üçüncüsünü ilave eder. Gencan’ın fikrini benimseyerek devam ettirenler, düşüncelerini kanıtlamak için ‘Türk bodun, Ötüken yış’ gibi Runik metinlerde geçen sözleri tanık göstermektedir. Bu fikrin karşısında yer alan dilcilerse, ölçünlü dildeki *demir kapı, yün çorap, taş yürek, köşe kare, taş köprü, yufka yürek* gibi örneklerde, birinci ögenin ikinci ögeyi çeşitli yönlerden niteleyerek sıfatlaştırdığını iddia eder. Dolayısıyla, aralarında bu tür kelime gruplarının sıfat tamlaması olduğu görüşü yaygındır (Zülfikar 1995: 781-782). Sözcük türlerinin sınıflandırılmasında tür ve görev ayrımı bu noktada tartışma için yol göstericidir. Türkçede kelimeler tür bakımından ad ve fiil olmak üzere iki büyük gruba ayrılır. Ad soylu kelimelerin işlevi ise (sıfat, zarf vb.) söz dizimine bağlıdır. Kimi dilcilerin takısız ad tamlaması olarak değerlendirdiği örneklerde, niteleyen ögenin ad olmasına rağmen, sıfat işlevi üstlenmesi, ilgili kelime gruplarının sıfat tamlaması şeklinde yorumlanmasını gerektirmektedir (Karahan 2007: 52).

Konuya farklı açıdan yaklaşanlardan bir Zülfikar’dır. Takısız tamlama tanımına karşı çıkan Zülfikar, ‘Takısız Ad Tamlaması Sorunu’ adlı makalesinde, bu meseleyi ele alır. Delil olarak gösterilen *Pamukkale, şişkebab, Kadıköy, dilbilim* gibi örneklerin değişik yapıdaki kelime gruplarından eksiltim yoluyla meydana geldiklerini belirtir (Zülfikar 1995: 781- 789). Araştırmacının eksiltimi gerekçe göstermesi önemli bir tespittir.

Türkçenin söz dizimine yönelik kaynaklarda bu kelime grupları, ‘kısaltma öbeği’ (Delice 2007: 41-43), ‘çekim öbekleri’ (Banguoğlu 2004: 307) (Şimşek 1987: 368-376), ‘kısaltma grupları’ (Karahan 2007: 79-85) gibi adlar altında değerlendirilmiştir. Böylece, eksiltimin söz konusu kelime gruplarının oluşumundaki yeri bir anlamda benimsenmiştir. Aslında birer sıfat tamlaması (*taş yürek < taş gibi yürek, demir kapı < demirden yapılmış kapı*), belirtisiz ad tamlaması (*dilbilim < dil bilimi, sesbilim < ses bilimi, anlambilim < anlam bilimi, Kadıköy < Kadı köyü, şişkebab < şiş kebabı* vb.) iken dilin en az çaba yarasına uygun olarak bir ögesini yitiren ve bugünkü biçimlerini alan öbekler, eksiltimin ürünüdür.

Belirli bir ögesini kaybederek kullanılan bu tür yapıları kısaltma grubu/ kısaltma öbeği başlığıyla adlandıran araştırmacılar, ilgili öbeklerin bir kısmını yöneltmeli (cana yakın, keyfine düşkün), kalmalı (yükte hafif, pahada ağır), çıkmalı (içten pazarlıklı, insanlıktan yoksun), belirtmeli (yüzü aşkın) ad öbekleri vb. biçiminde sınıflandırmıştır (Şimşek 1987: 365-387):

Kelime gruplarında eksiltim, yalnız ad öbeklerine özgü değildir, eylemlilik öbeklerde de eksiltim görülmektedir. Bilindiği gibi Türk Dil Kurumu’nun eski adı Türk Dili Tetkik Cemiyeti’dir. Bu ad aslında ‘Türk Dilini Tetkik Etme Cemiyeti’ biçiminde olup ek ve sözcük eksiltimiyle

şekillenmiştir. *Çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, dikiş makinesi* gibi örnekler; *çamaşır yıkama makinesi, bulaşık yıkama makinesi, dikiş dikme makinesi* biçimlerinden eksiltim yoluyla oluşmuştur.

2.2.2. Cümlede Eksiltim

Dil bilgisi kitaplarında, cümle düzeyindeki eksiltimlerden yola çıkılarak eksiltili cümle terimi kullanılmıştır. Eksiltili cümle, cümlede zorunlu olarak bulunması gereken öğelerden birinin eksiltilmesi yoluyla ortaya çıkar (Delice 2007: 169). Sonu dinleyince belli olan cümlelerde ya da söze bir duygusallık kazandırılmak istendiği zaman, yazarlar ya da konuşanlar, sözlerini yarıda kesmek gereğini duyarlar. Bu kesik cümlelere eksiltili cümleler (*elliptique*) denir. Tabelalardan, ilanlardan, afişlerden başlayarak edebî yazılara kadar hemen her yazıda ya da konuşmada eksiltili cümlelere rastlamak mümkündür (Ediskun 2005: 390).

Bir görünümü olduğu gibi aktarmak için kullanılan anlatımlarda, tasvirlerde, sıralı ad cümlelerinde eksiltimli şekilde düzenlemeye gidilebilir: “*Başı karlı dağlar, dik, mağrur...*” (Hatiboğlu 1972: 162).

Ortak yüklemle birbirine bağlı, anlam ve yapıcı ilişkili sıralı cümlelerde eksiltime gidilebilir. İlk cümledeki yüklem sonraki cümlelerde eksiltilen öge konumunda kalır. Böylelikle kelimedenden tasarruf sağlanır, hem de dilin efektif anlatım imkânları uygulanır. Bu durumda, eksiltili cümle anlamca da mantıki yapıcı da bir önceki cümleyle ilişkilendirilir (Özmen 1996: 72):

Ecel bir gün herkesin kapısını çalacak. En zengininin de... Güzelliğiyle dillere destan olanın da... Benim diyenin... Nefsini köreltenin... Hepsinin...

Nasıl biteceği kestirilebilen cümlelerde, ki bağlacından sonra cümle kesilebilir. Böylece cümleye bir abartı kazandırılır. Kimi zaman da bir sitem veya uyarıda bulunulur, cümleye bir şiddet, bir kuvvet verilir (Hatiboğlu 1972: 162). Kısacası cümlede yadırgama, uyarı, abartı gibi kiplik işlevlerin kazandırılması amacıyla eksiltimden yararlanılabilir:

“*Bir vuruş vurdu ki...*”

“*Üzerimize bir geliş geldi ki...*”

“*Öyle tatlı tatlı baktı ki...*”

Üstte verilen örneklerde eksiltim kiplik anlamın belirleyicisi olmuştur. Bu da eksiltimle ilgili gözden kaçmış bir noktayı göstermektedir. O da, özellikle cümle düzeyinde eksiltim söz konusu olunca, eksiltimin anlamı etkileyebileceğidir.

Eksiltimli yapıya bazen de önce gelen cümle yardım eder (Eker 2003: 388): “*Şöyle yürek dolusu yaşamak varken, ölmek, hücre hücre ölmek, göz göre göre ölmek...*”

Cümlede eksiltim, bazen devrik, çok defa da sorulu devrik olarak kullanılır (Hatiboğlu 1972: 163): “*Hayat mı bu yaşadığımız?*”, “*Ne bu çektiğimiz çocuklarımızdan?*”

Eksiltim sonunda önemli olan, cümlelerin bağlam içindeki anlaşılabilirliğinin kaybolmamasıdır. Anlam kaybına yol açmayacak şekilde, bir cümle içinden zamanla bazı sözcüklerin atılması bu yöntemin esasını oluşturur. Özellikle konuşma dilinde, iletişim için gerekli olmayan her şeyi cümleden atma yönünde bir tutum vardır (Günay 2003: 67-68).

Karşılıklı konuşma şeklinde düzenlenen ya da konuşma dilinden aktarılan metinlerde söz bütünlüğünden dolayı önce geçen unsura gönderme yapmak, sonraki cümleyi eksiltimli yapılandırmak bu yöntemin ürünüdür (Delice 2007: 169):

- *Fatma akşamleyin otele gelmedi mi?*

-*Evet, gelmedi.*

Üstteki metinde ikinci cümledeki özneleri *'Fatma'*, zaman zarfı *'akşamleyin'* ve yer tamlayıcısı *'otele'* (Evet, Fatma akşamleyin otele gelmedi) eksiltirilmiştir. Eksiltileen unsurlar söz bağlamından (derin yapıdan) anlaşılmalıdır. Görülüyor ki, derin yapı olarak isimlendirilen ve cümlede kelime tasarrufuyla sonuçlanan bu yöntemde, derin yapının şekillenmesini sağlayanlardan biri eksiltilmiştir.

Yazı dilinde önceki cümlede açıklanan bir bilgiyi veya sözcüğü/ söz grubunu yenilememek amacıyla, üstte değinilen örneğe benzer, pek çok eksiltilim yapılmaktadır. Bu anlatım yolunda, genellikle iki sözcük ya da sözcük grubu aynı eyleme bağlanır (Günay 2003: 68): *"Bu yılki tatilde Antalya'yı görmek gerek, Muğlayı da..."* cümlesinde, ikinci cümle ilk cümledeki yüklemine bağlanmış, metinsel bağdaşıklık eksiltilimle sağlanmıştır. Örnekteki ifade şekli, dil biliminde *caymaca* olarak isimlendirilmiştir. Caymacada, başlanan söz kuruluşu bırakılıp, sözü bir başka eksik kuruluşla bitirmek temel ilkedir (Günay 2003: 68).

Eksiltileli cümledeki eksiltilemleri belirlemek genelde kolaydır. Ancak derin yapı içine gizlenen ve eksiltileli cümle tanımına uymayan cümleler içinde de eksiltilim yaşanmış olabilir. Karşılaştırma amaçlı cümlelerde, örtük anlatımlarda cümle kurucuları söylenmesine rağmen, derin yapıya gizlenen örtük bir anlam bulunur. Böylesi cümlelerde eksiltilemi keşfetmek, metin çözümünün yoğun dikkatini gerektirir. Konunun daha iyi anlaşılması için karşılaştırma cümleleri esas alınabilir.

Türkçede, karşılaştırma amacıyla kurulan cümlelerde, dilin daha kısa kullanımı amacıyla eksiltileme gidilir. Bu cümlelerdeki eksiltilemi belirlemenin yolu derin yapıya bakmaktır. Derin yapıya bakıldığı zaman, birtakım öğelerin ya da bilginin örtük/eksiltileli verildiği ortaya çıkacaktır. *"Merve, Zeynep'ten daha güzeldir."* cümlesinde iki ayrı bilgi bulunmaktadır. Bunlardan yüzeide olan belirtik anlam (Merve Zeynep'ten daha güzeldir), ikincisiyse derin yapıdaki *"Zeynep de güzeldir"* anlamdır. Böylece iç içe geçmiş iki bilgi eksiltileli biçimde aktarılmıştır.

Örtük anlatım, karşılaştırmalarla sınırlı değildir. Pek çok cümle çeşidinde ortaya çıkabilir. Önemli olan cümlede başka şeyleri gizlemektir (Günay 2003: 69). Bir bildirme cümlesi olan *"Öğleyin yemek yemedim."*, içinde örtük bir anlam gizlemektedir. Cümleyi kuran kişi yemek yemediğini söylerken, alıcıya sezgisel şekilde algılayacağı (karnın aç) bir mesaj vermiştir.

Anlatıma canlılık ve renk katan deyimlerde de eksiltileme başvurulur. Anlatım kısalığı esas olan deyimlerde, kısalığı sağlayabilmek için (*'devede kulak'*, *'düşe kalka'*, *'solda sıfır'*, *'yükte hafif pahada ağır'*) düşünme gidilir, ancak biçim ve anlam bütünlüğü korunur (Korkmaz 2003: 82).

2.3. Metinde Eksiltilim

Metin düzeyindeki eksiltilemde amaç, metne çeşitli anlam incelikleri katmaktır. Bu tür eksiltilemler, metin üreticilerin tercihleri ve özel dil kullanımlarıyla ilgili olarak ortaya çıkar. Öte yandan eksiltilem, metin bağlamında bütün yapının ortaya çıkmasında metin çözümünün etkinliğine ihtiyaç gösterir. Böylelikle metni anlamlandırma sürecinde, metin üretici ile çözümci arasında ortak anlam alanı kurulur (Özkan 2004: 180).

Söylem düzlemine çıkarılmayan öge veya ögeler, metin çözümciye bırakılırken metinsel bağdaşıklık eksiltilem yoluyla kurulmaktadır. Böylece, eski bilgiyi tekrar etme zarureti ortadan kalkmaktadır (Özkan 2004: 180-181):

I. Refik uzun yıllar tekdüze bir yaşam sürdürdü. **II.** Gün ağarmadan kalktı. **III.** Her gün geçtiği dar ve kıvrımlı sokaklarda yürüdü. **IV.** Güneşin doğuşunu sahilde izledi ve eski hatıraları yad etti...

Turkish Studies

Verilen paragrafta birinci cümlelerin öznesi durumundaki *Refik*, devam eden cümlelerin de öznesidir. Metnin bütününde aynı özne üzerine kurgulanan eylemler dizisi aktarılmıştır. Ancak, bir numaralı cümleyi izleyen tümcelerde özne verilmemiş, öznenin tespiti metin çözücüye bırakılmıştır.

Söz oyunlarına baş vurmak, söylenmek isteneni dolaylı yollardan vermek ya da okurun anlayışına bırakmak, nesir ve nazımda eksiltimin diğer amaçları arasındadır.

Retorikte de kullanılan elips teriminin eski edebiyattaki karşılığı 'icaz'dır. Ahmet Cevdet Paşa, Belagat-i Osmaniye'de icazı anlatılmak istenen şeyi, onun günlük dildeki normal, basit anlatımından daha kısa bir ifade ile anlatma biçiminde tarif eder. Kısaltılan sözün asıl manasını tam olarak korumak gereğini dile getirir (Akdeniz 2004: 145). Eski şiirde iki çeşit icaz vardır: İcaz-ı kasr ve icaz-ı hazf. Bunlardan ilki makalenin konusunu oluşturan eksiltim tanımına uymamaktadır, çünkü icaz-ı kasrda belli bir eksiltim yoktur. Eksiltimden ziyade atasözlerinde olduğu gibi, az sözle anlam yoğunluğu sağlamak esastır. İcaz-ı hazf ise, anlaşılır olma şartıyla sözün bir parçasının kısaltılmasıdır ki, eksiltim tanımıyla uygun düşmektedir:

Hak tealâ azamet âleminin pâdişehi
Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi

Hâsdır zât-ı ilâhisine mülk-i ezeli
Bî-hudûd anda olan kevkebe-i lem-yezeli

Eser-i hikmetidir yerle göğün bünyâdı
Dolu boş cümle yed-i kudretinin icâdı... (Parlatır, 1992: 48)

Üstteki örnek Şinasi'nin Münâcât'ından alınmıştır. Şinasi, şiirinin bütününde Allah'a yönelmektedir. Ancak Allah (Hak tealâ), ilk beyitin ardından tekrar edilmemekte, seslenilenin *Allah* olduğu metin çözücünün anlayışına bırakılmaktadır. Böylelikle metinsel bağdaşıklık eksiltim sayesinde kurulmuştur.

Halk edebiyatında da eksiltim yaygındır. Anonim edebiyatın en canlı örneklerinden manilerde bu dil olayı, çoğu kez şahıs zamirlerinin eksiltimiyle gerçekleştirilir. Şahıs zamirlerinin boşluğu, şahıs/ iyelik ekleri aracılığıyla karşılanır (Aydın 2007: 122):

"Ağlarım çağlar gibi
Derdim var dağlar gibi
Ciğerden yaralıyım
Gülerim çağlar gibi
Her gelen bir gül ister
Sahipsiz bağlar gibi"

Üstteki kısa metin parçasının eksiltime uğrayan ögesi 'ben' zamiridir. Ancak, eksiltilen öge, iyelik ve şahıs eklerinin kurduğu bağdaşıklık ilişkisinden yola çıkılarak kolayca tanımlanabilir.

2.4. İnternet Yazışmalarında Eksiltim

Türkçenin iletişim aracı olarak kullanıldığı kanallardan biri internettir. İnternet üzerinden gerçekleşen iletişimde, amaca ulaşabilecek ölçüde çaba harcama, dil ekonomisi bağlamında yaygınlaşan bir tutumdur.

Turkish Studies

Forum ve çeşitli sohbet kanallarındaki yazışmalarda, kelimeleri kısaltarak yazmak, cümle değerindeki kelime vb. yapıları kullanmak bu sürecin ürünüdür.

Yazının önceki bölümlerinde dile getirildiği gibi, eksiltilimin doğuş noktası konuşma dilidir. Süreç içinde gerçekleşen eksiltimlerin benimsenmesi yazı diline de aktarılmasına yol açmaktadır. Biri özensiz dil kullanımı, diğeryse konuşma diline yakın, hatta ondan ötede bir dil ekonomisi, internet iletişiminde eksiltime ortam hazırlamıştır. İnternetteki yazışmalarda yazılanların yazılı bir anlatı metni olarak görülmemesi, estetik bir kaygı güdülmemesi; sohbet anındaki bu ruh hâlinin yazıya yansımaya yol açmıştır. Ancak buradaki yazışma şekillerini birer yazım yanlışı olarak değerlendirmek konuya yüzeysel bir bakış açısı olacaktır. Çünkü buradaki dil, dil bilimi için özel bir kullanım alanıdır.

Konuyla ilgilenen araştırmacılar için internetten üzerinden gerçekleşem iletişim, yeni ve özel bir inceleme alanı olmuş durumdadır. Yapılan incelemeler eksiltilimin de boyutlarını ortaya koyar niteliktedir. Dil ekonomisi bağlamında forum kayıtlarını inceleyen Tüfekçioğlu, internette kullanılan dilin kâğıda dökülen yazımsal dilden farklılığına, konuşma diline yaklaşmasına işaret etmektedir (Tüfekçioğlu 2010: 31).

Tüfekçioğlu'nun çalışmasında verdiği şu örneklere bakalım:

- I. *“Bi kaç soru var, yapıcım, bi nevi cevap anahtarı ariyorum, ogrenebilirmiyim.”*
- II. *“analiz İden sınavım var elinizde diğer üni. Lerin analiz sınav soruları veya önerebileceğiniz güzel bi kitap var mı çok zorluyorlar 3 4 kşi anca gfeciyor.”* (Tüfekçioğlu 2010:29).

Verilen ilk örnekte birtakım harfler yazılmamış, dil ekonomisi bu yolla sağlanmıştır. Bu örnekler harf düzeyinde (grafem) yapılan eksiltimler şeklinde adlandırılmıştır. İkinci örnekteyse sözcük düzeyinde (*Analiz Bir Dersinden*) eksiltim yapılmıştır (Tüfekçioğlu 2010: 29)

İnternetteki yazışmalardan yola çıkıp burada iki tür eksiltim olduğu sonucuna varılabilir: 1. Harf düzeyinde eksiltim. 2. Sözcük düzeyinde eksiltim. Görülüyor ki, ilgili örnekler yazım yanlışılarından ötede, dilin özel kullanımlarıyla ilişkilidir.

Sonuç

İncelemeye konu olan eksiltime genel olarak bakıldığı zaman, en az çaba yasasının bu dil olayına yol açtığı anlaşılmaktadır. Eksiltilimin başlangıç noktası konuşma dilidir. Konuşmada başlayan bu dil olayının zamanla benimsenip yaygınlaşması, yazı diline de aktarılmasını sağlamıştır.

Yazı diline yansıyan eksiltimlerin bir bölümü gramerlerde ses düşmesi, eksiltili cümle gibi başlıklarla değerlendirilmiştir. Ancak, Türkçede eksiltilimi bir bütün olarak ele alan çalışmalar sınırlıdır. Konuya eğilen incelemeler sadece belli bir tür üzerinde yoğunlaşmıştır.

Eksiltim, sözcük, cümle ve metinde ayrı amaçlarla gerçekleşir. Sözcük düzeyindeki eksiltilimin öncelikli amacı söyleyişi kolaylaştırmaktır. Cümle düzeyindeki eksiltilimde bilgiyi kestirme yoldan verip sözcük tasarrufunda bulunmak hedeflenir. Metin düzeyindeki eksiltilimde ise, öncelikli gaye metinsel tutarlık ve bağdaşıklık ilişkisi sağlamaktır.

İnternet yazışmalardaki, imlâ yanlışılarını vb. sadece özentsizlikle ilişkilendirmek konuya yüzeysel bir yaklaşımdır. Bu tür yazışmalarda konuşma diline yönelme eğilimi, kişinin anlık ruh hâlini yansıtmaktadır. Konunun ileride ruhdilbilimsel açıdan ele alınması farklı bulguları ortaya çıkaracaktır.

Turkish Studies

KAYNAKÇA

- AK Mehmet (1982). **Genel Dilbilgisi ve Sesbilgisi**, İstanbul.
- AKDENİZ Safiye (2004). “Ziya Osman Saba’nın Nefes Almak Adlı Şiir Kitabında Eksilti (Ellipsis) Sanatının (Figür) Kullanımı”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Atatürk Üniversitesi, S: 24, s: 145.
- AYDIN Mehmet (2007). **Dilbilim El Kitabı**, İstanbul: 3F Yayınları.
- AYDIN, Hasene (2011). “Dilde En Az Çaba İlkesi Üzerine”, **IJSES**, S: 1 (1), s. 1-6.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2004). **Türkçenin Grameri**, Ankara: TDK.
- DELİCE, İbrahim (2007). **Türkçe Sözdizimi**, İstanbul: Kitabevi.
- DEMİRCAN, Ömer (2001). **Türkçenin Ses Dizimi**, İstanbul: Der Yay.
- DEMİRCAN, Ömer (2004). **Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri**, İstanbul: Papatya Yay.
- DENY, Jean (2004). **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları – Türkiye Türkçesi**, (Çev. Oytun Şahin), Ankara: TDK.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1976). **Tümcebilgisi**, Ankara: TDK.
- DOĞAN, Gürkan (1994). “Ama Bağlacına Edimbilimsel Bir Bakış”, **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Hitit Yayınları, s. 195-205.
- EDİSKUN, Haydar (2005). **Türk Dilbilgisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKER, Süer (2003). **Çağdaş Türk Dili**, Ankara: Grafiker.
- EROL-ASLAN, Hülya (2004). “Eski Anadolu Türkçesinde Eksiltme Yoluyla Anlam Genişlemeleri” **TDAY-Belleten**, Ankara: TDK, S: 2, s: 9-18.
- GENCAN, Tahir Nejat (2007). **Dilbilgisi**, Ankara: Tek Ağaç Yayıncılık.
- GÜLSEVİN, Gürer (1987). “Türk Dilinde Kelime Başı Ünsüzü Üzerine”, **TDAY-Belleten**, Ankara: TDK, 173-200.
- GÜNAY, Doğan (2003). **Metin Bilgisi**, İstanbul: Multilingual.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1972). **Türkçenin Sözdizimi**, Ankara: DTCF Yayınları.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1981). **Türkçenin Ekleri**, Ankara: TDK.
- HENGİRMEN, Mehmet (1999). **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Engin Kitabevi.
- KARAHAN, Leyla (2007). **Türkçede Söz Dizimi**, Ankara: Akçağ.
- KORKMAZ, Zeynep (1994). **Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları**, Ankara: TDK.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK.

- KÜLEBİ, Oya (1990). “Türkçe’de Eksilti Tümceleri”, **TDAY-Belleten**, Ankara: TDK, S: 1-2, s: 117-137.
- MAYZEL, S.S. (1957). “Türk Dilinde İzafet” (Çev: Abdülkadir İnan), **TDAY-Belleten**, Ankara: TDK.
- ÖZKAN, Bülent (2004). “Metindilbilimi, Metindilbilimsel Bağdaşıklık ve Haldun Taner’in ‘On İkiye Bir Var’ Adlı Öyküsünde Metindilbilimsel Bağdaşıklık Görünümleri”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Adana: Çukurova Üniversitesi, S: 13/1, s: 167-182.
- ÖZMEN, Mehmet (1996). "Bir Eksiltili Cümle Tipi Üzerine", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Adana: Çukurova Üniversitesi, Cilt: 4, Sayı: 4, 71-82. s.
- ŞİMŞEK, Rasim (1987). **Örneklerle Türkçe Sözdizimi**, Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San.A.Ş.
- TSENG, Lan-Ya (2002). **Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi**, Ankara: TDK.
- TÜFEKÇİOĞLU, Burak (2010). “Dilsel Değişmelerin Dil Ekonomisi Bağlamında İnternet Ortamındaki Yazışmalara Yansımaları”, **JASS**, S. 3/1, s. 23-32.
- TÜRK, Vahit (2001). “Türkçede Ön Seste Ünlü Düşmesi Örnekleri”, **TDAY-Belleten**, Ankara: TDK, 224-233.
- UÇ, Tayibe(1978). "Düşüm (Elleipsis) Olayı ve Türkçedeki Kimi Örnekler", **Ömer Asım Aksoy Armağanı**, Ankara: TDK Yayınları, s. 259-272.
- USTA, Halil İbrahim (2000). “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları İle İlgili Bir Sınıflandırma”, **Türk Dili**, Ankara: TDK, S: 579, s:216.
- ÜÇÖK, Necip (1947). **Genel Dilbilim (Lengüistik)**, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları: 57, Lengüistik Serisi: I.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (1998). “Dede Korkut Destanları ve Sentaktik Paralelizmde Eksiltili Yapıların Rolü”, **Türk Dili**, Ankara: TDK, C: I, S: 41, s. 161-169.
- PARLATIR, İsmail (1992), “XIX. Yüzyıl Yeni Türk Şiiri”, **Türk Dili**, Ankara: TDK, S: 481-482, s. 1-285.
- TDK KOMİSYON (1948). **Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK.
- TDK KOMİSYON (1949). **Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK.
- TDK KOMİSYON (1974). **Yazın Terimleri Sözlüğü**, Ankara: TDK.
- TDK KOMİSYON (2005). **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK.
- TEKİN, Talat (1977). “Ön Türkçede Ünsüz Yitimi”, **TDAY-Belleten**, Ankara: TDK, s: 35-51.
- VARDAR, Berke (2002). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Multilingual.
- ZAČINOVIĆ, Neira (2003). **Bosna Kütüphanelerindeki Eski Türkçe Gazetelerin Dili**, Ankara: Ankara Üniversitesi-DTCF, (Yüksek Lisans Tezi).
- ZÜLFİKAR, Hamza (1995). “Takısız Ad Tamlaması Sorunu”, **Türk Dili**, Ankara: TDK, S: 523, s: 781-789).

ZÜLFİKAR, Hamza (2006). “Doğru Yazalım Doğru Konuşalım”, **Türk Dili**, Ankara, TDK, S: 649, s: 56-61.